مجلهٔ طب سنّتی اسلام و ایران، سال هفدهم، شمارهٔ اول، بهار ۱۴۰۵

مقاله اصیل پژوهشی
(تاریخ پزشکی)

بررسی نسخهٔ خطی رسالهٔ «باه‌نامه»: تحلیل محتوایی و جایگاه آن

احمد لعبت‌فرد[الف*]، پرویز حسین طلایی[ب]

[الف]گروه تاریخ، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران
[ب]گروه تاریخ، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

چکیده

رسالهٔ «باه‌نامه» اثری مختصر به زبان فارسی است که به موضوع قوهٔ باه و ابعاد گوناگون آن می‌پردازد. این نوشته علاوه بر طرح مسائل پزشکی، جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی مرتبط را نیز بررسی می‌کند. ساختار رساله شامل مقدمه، دو فصل و سی باب است. در مقدمه، مباحثی همچون آداب نزدیکی و دلایل نام‌گذاری اثر آمده و فصل‌های بعدی به حفظ تندرستی، علل بروز بیماری‌ها و دیدگاه حکمای قدیم دربارهٔ اختلالات جنسی اختصاص دارد. پایان رساله در سی باب به معرفی گیاهان، داروها و خوراکی‌هایی که در تقویت نیروی جنسی مؤثر دانسته شده‌اند، می‌پردازد. از این رساله دو نسخهٔ خطی در کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود: نسخهٔ نخست با عنوان «تحفه الملوک» در ۲۳ صفحه و به تاریخ ۱۲۴۲ هق و نسخهٔ دوم منسوب به نظام‌الدین احمد، همراه با «فرس‌نامه» و یک رسالهٔ طبی دیگر، در ۳۳ صفحه و به تاریخ ۱۲۴۹ هق. این دو نسخه از نظر محتوا مشابه‌اند، اما در برخی جزئیات نگارشی و تاریخی تفاوت دارند. پژوهش حاضر با تکیه بر این دو نسخه، به معرفی و تحلیل علمی، ادبی و تاریخی رسالهٔ «باه‌نامه» می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: مقاربت؛ تاریخ پزشکی؛ نسخهٔ خطی؛ اختلالات جنسی و جنسیتی؛ طب سنتی

تاریخ دریافت: آبان ۱۴۰۴
تاریخ پذیرش: اردیبهشت ۱۴۰۵

مقدمه

نسخه‌های خطی، به‌عنوان بخشی از میراث مکتوب گذشتگان، نقشی بی‌بدیل در شناسایی فرهنگ، تمدن و علوم تاریخی دارند و همواره مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند. نسخه‌های خطی فارسی و عربی کارنامهٔ دانشمندان بزرگ و نوابغ فکری جهان اسلام و هویت مسلمانان، به‌ویژه ایرانیان، را نشان می‌دهند که در گردآوری و نگهداری آنها سهم ارزنده‌ای ایفا کرده‌اند (۱). در میان گنجینهٔ نسخه‌های خطی ایران، کتاب‌های پزشکی و علوم وابستهٔ فراوانی وجود دارد که نیازمند تصحیح و بررسی دقیق‌اند. از جمله موضوعات مهم، نسخهٔ خطی «باه‌نامه» است که به قوهٔ باه (نیروی جنسی) می‌پردازد و تاکنون تصحیح و پژوهش جدی روی آن انجام نگرفته است.

در کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، دو نسخه از این رساله نگهداری می‌شود. نسخهٔ نخست، با مجموعهٔ ۱- *تحفه الملوک در طب*، ۲- *خرقه* از مرتضی‌قلی شاملو، ۳- *رساله در فواید و مضار تنباکو* از حسام‌الدین‌بن‌افلاطون الحسینی و سایر رسایل پیوسته و با شمارهٔ ۶۶۵۳/۳ محفوظ است (۲). این نسخه در اندازهٔ ۱۳*۲۰/۵ سم. ۱۲۵ گ. دارای سطرهای مختلف و در صفر سال ۱۲۴۲ هق/۱۸۲۶ م، در مدرسهٔ ملارضا همدانی در دارالسلطنه تبریز تحریر یافته است. نسخه با خط نستعلیق، دارای عناوین و نشانه‌های شنگرف و تزیینات جلد تیماج مشکی بدون مقوا، و سرترنج و ترنج‌دار و کاتب ناشناس است.

نسخهٔ دوم در فهرست کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، از تألیفات نظام‌الدین احمد گیلانی دانسته شده

Please cite this article as:
Lobatfard A, Hossein Talaee P. Examining the manuscript of the treatise "Bah-nama": Content analysis and status. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2026;17(1):57-64. doi: 10.22034/jiitm/17.1.57.

Copyright: ©Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

* فرد مسئول مکاتبات: alobatfard@yu.ac.ir

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

و شامل *فرس‌نامه* و یک رسالهٔ طبی می‌باشد که در ۳۳ صفحه و با تاریخ کتابت ۱۲۴۹ هق/۱۸۳۳ م نگارش شده است (۳). این نسخه با خط نستعلیق و عناوین و نشانه‌های شنگرف، به خط محمدجعفر دهدشتی نوشته شده و هر صفحه شامل ۱۴ سطر است. تزیین جلد با تیماج آلبالویی و یک‌لایه است. این دو نسخه از نظر ساختاری و محتوایی مشابه‌اند، اما در جزئیات تاریخی و شیوهٔ نگارش تفاوت‌هایی دارند. در این پژوهش، برای سهولت ارجاع، به نسخهٔ نخست با عنوان «مجموعه» و به نسخهٔ دوم با عنوان «پنج رساله» اشاره می‌شود. هدف از پژوهش، معرفی و بررسی این دو نسخه با تأکید بر منابع موجود در مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی است. در این مطالعه، داده‌ها از طریق بررسی اسناد تاریخی و منابع کتابخانه‌ای گردآوری شدند و سپس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

مؤلف و روزگار تألیف

از احوال و زندگی مؤلف، استادان او، حرفه‌اش در ایران، علل مهاجرت، تاریخ ورود او به هند و چگونگی راه‌یابی‌اش به دربار پادشاهان هند مطالب گوناگونی در دسترس است. نظام‌الدین احمد گیلانی از فضلای ایرانی است که به دلایل گوناگون از قلمروی ایران صفوی به دربار پادشاهان دانش‌دوست و ادب‌پرور هند مهاجرت کرد. «حکیم‌الملک» نظام‌الدین احمدبن‌صدرالدین علی گیلانی (نظام‌الدین احمدبن‌صدرالدین‌علی‌بن‌حسن‌بن‌فلک) (۴، ۵)، در سال ۹۹۳ هق/۱۵۹۵ م در لاهیجان به دنیا آمد (۶، ۷). پس از طی مقدمات علوم در وطن، برای تحصیل در مراحل بالاتر علمی، در حدود سال‌های (۱۰۲۵ تا ۱۰۳۸ هق) در اصفهان اقامت کرد و از محضر شخصیت‌های برجستهٔ علمی آن زمان، مانند شیخ بهاءالدین عاملی (شیخ بهایی ۹۵۲ تا ۱۰۳۰ هق) و میرمحمدباقر داماد (میرداماد ۹۷۰ تا ۱۰۴۰ هق) بهره برد (۸). سپس در حدود سال‌های ۱۰۴۰ تا ۱۰۳۸ هق مانند بسیاری از دانشمندان و شعرا به هندوستان مهاجرت کرد (۸، ۹)، ابتدا به‌عنوان ملازم گورکانیان در دهلی و سپس به‌عنوان طبیب دربار سلطان عبدالله قطب‌شاه (عبدالله قطب‌شاه پسر سلطان محمد قطب‌شاه ۱۰۳۵ تا ۱۰۸۳ هق هفتمین فرمانروای پادشاهی گلکنده یا سلسلهٔ قطب‌شاهیان در جنوب هند بود که از ۱۶۲۶ تا ۱۶۷۲ م حکومت کرد) که مذهب شیعه داشت، خدمت کرد (۶، ۹) در سال‌های بعد، حدود سال ۱۰۵۰ هق/۱۶۴۰ م از سوی سلطان قطب‌شاه به صدارت و وزارت رسید.

او در این ایام فعالیت‌های علمی چشمگیری داشت و بسیاری از آثارش مربوط به همان دوره است. در تراجم و منابع تاریخی، جزئیات زندگی علمی و تاریخ وفات این دانشمند دقیقاً مشخص نیست. منابع مختلف سال‌های مختلفی را در خصوص تاریخ مرگ او ذکر کرده‌اند (۷، ۱۰). براساس گزارش برخی تراجم‌نویسان، او در اواخر عمر، پس از اقامت کوتاه در ایران و تألیف اثر *مضمار دانش* (یا *فرس‌نامه* رساله‌ای از نظام‌الدین احمد گیلانی در باب اسب از سدهٔ یازدهم هق که برای شاه‌عباس دوم نگاشته شده است) به نام شاه‌عباس دوم (حک ۱۰۵۲ تا ۱۰۷۷ هق)، دوباره به هند بازگشته و در حیدرآباد یا جای دیگری در هند وفات یافته است (۷).

آثار نظام‌الدین احمد

از این دانشمند بزرگ، آثار علمی و نسخه‌های خطی متعدد در حوزه‌های گوناگون، به‌ویژه پزشکی، باقی مانده است. برخی از این آثار عبارت‌اند از:

اسرار الاطباء (به زبان فارسی، در موضوع پزشکی و خواص داروها)؛

اصطلاحات الاطباء (واژگان پزشکی) (۱۱)؛

تدابیر الحبلی (به زبان فارسی، در تدبیر زنان باردار، مراقبت‌های زایمانی)؛

پیدایش پزشکی و تحقیق در الهام و لذت عقل (۱۱)؛

حبیب الاله من النبی و اعاجب الخواص من الاشیاء (به زبان عربی)؛

خواص بعض زهر و طرق خوردن آن (شناخت خواص زهره‌های حیوانی)؛

ادویهٔ باهیه (۱۰)؛

ادویهٔ مفرده (به زبان فارسی، در داروشناسی)؛

خلاصه التذکره فی طب التجربه (به زبان عربی، در علم پزشکی و داروشناسی)؛

خواص الفادزهر (۱۲)؛

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

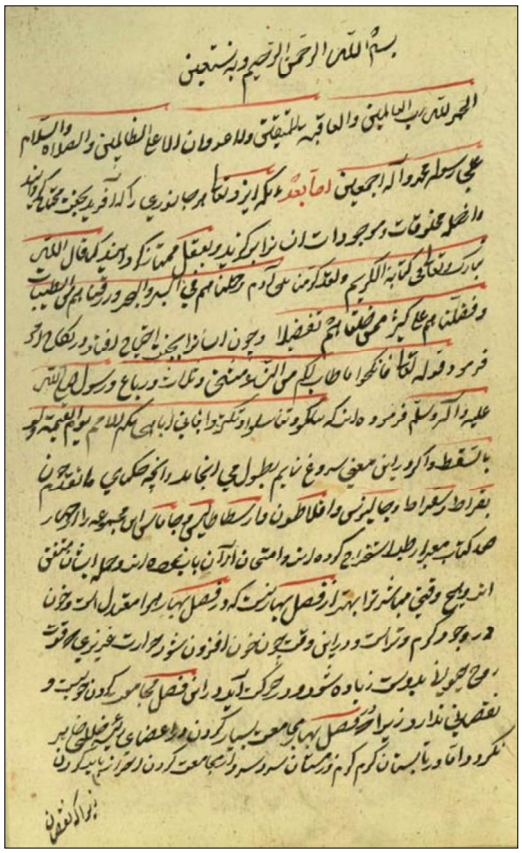

تصویر ۱. **آغاز نسخهٔ مجموعه (۲)**

خواص هلیله و درمان بواسیر (۱۲)؛

شجرهٔ دانش (۱۳)؛

شرح خواص الاهلیلج؛

شرح خواص بلیله و احوال آن و الطب و رسالهٔ طبی.

داشتن آغاز و انجامه

رسالهٔ نخست

رسالهٔ نخست با این عبارت آغاز می‌شود: «الحمدالله رب العالمین والعاقبه للمتقین ولاعدوان الا علی الظالمین و الصلاه و السلام علی رسوله محمد و آله اجمعین. اما بعد، بدانکه ایزد تعالی هر جانوری را که آفرید به جفت محتاج گردانید و از جمله مخلوقات و موجودات انسان را برگزید و به عقل ممتاز گردانید ...» (تصویر۱).

در بخش انجامه آمده است؛ «و بعد هر روزه ده درم ناشتا

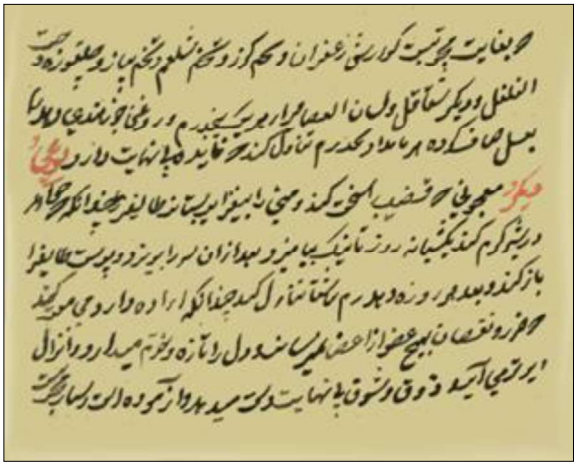

تصویر ۲. **انجامهٔ نسخهٔ مجموعه (۲)**

تناول کند چندانکه اراده دارد، مجامعت کند که ضرر و نقصان به هیچ عضو از اعضا نمی‌رساند و دل را تازه و خرم می‌دارد و انزال دیرتر می‌آید ذوق و شوق بی‌نهایت دست می‌دهد و آزموده است و بسیار ...» (تصویر۲).

رسالهٔ دوم، فاقد آغاز و دارای انجامه

انجامه: «و بعد از آن ده درم هر روز ناشتا تناول نماید چندانکه خواهد مجامعت کند آب دیر بریزد و الله اعلم ...» (تصویر۳).

بررسی ساختاری و محتوایی نسخه

مقدمه و سبب تألیف

«باه‌نامه» در قالب یک مقدمه، دو فصل و سی باب تدوین شده است. متن اثر با ستایش خداوند آغاز و اشاره‌ای کوتاه و ضمنی به برتری انسان و مسئلهٔ نکاح (ازدواج) بر پایهٔ احادیث قدسی، از جمله سورهٔ اسراء (آیهٔ ۷۰) و سورهٔ نساء (آیهٔ ۳) و همچنین براساس روایات نبوی کرده است. در این مقدمه، بر این نکته تأکید شده که خداوند انسان را به‌واسطهٔ نیروی عقل بر سایر موجودات برتری بخشیده و فرمان داده که به نکاح و ازدواج بپردازد: (مجموعه: ۶۱) «و چون انسان را به جفت احتیاج افتاد و در نکاح امر فرمود قوله تعالی فانکحوا ما طاب لکم من النساء

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

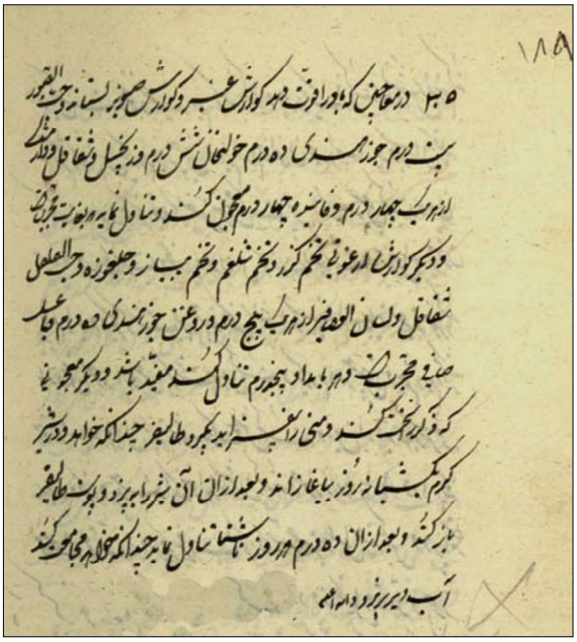

تصویر ۳. **انجامهٔ نسخهٔ *پنج‌رساله* (۳).**

مثنی و ثلث و ربع (آیهٔ ۳ سورهٔ نساء)» (۲).

سپس، نظرات حکمای قدیم مانند بقراط، سقراط، جالینوس، افلاطون، ارسطو و جاماس دربارهٔ مناسبات جنسی در فصول و ایام مختلف سال ارائه می‌شود؛ از جمله تأکید بر آن‌که بهترین فصل برای مجامعت بهار است و دلایل آن ذکر می‌شود. «در فصل بهار هوا معتدل است و خون در وجود گرم و تر است و در این وقت چون خون افزون شود حرارت غریزی که قوت روح حیوانی بدوست زیاده شود و در حرکت آید، در این فصل مجامعت‌کردن خوب است و نقصانی ندارد؛ زیرا در فصل بهار مجامعت بسیارکردن در اعضای رئیسه خللی ظاهر نگردد و اما در تابستان گرم گرم و در زمستان سرد سرد و از مجامعت‌کردن احتراز باید کردن؛ زیرا که نقصان روح بود» (۲، ۳).

در بخش دوم، که در دو فصل جداگانه تنظیم شده است، ابتدا به توصیف روزهای مختلف هفته و آداب و رسوم مربوط به روابط زناشویی در آنها اشاره می‌شود. سپس نظریات مختلف دربارهٔ بهترین زمان برای آمیزش بیان می‌شود؛ بر این اساس، روزهای دوشنبه، پنجشنبه و جمعه، به‌عنوان بهترین زمان‌های مناسب برای این عمل معرفی می‌شوند. «اما روز دوشنبه مدبر آفتاب مشتری است و در این روز به گرمابه‌رفتن و داروخوردن و عمارت ضیاع‌کردن و مجامعت‌کردن نیک باشد و هر فرزندی که در این روز در وجود آید عالم و پرهیزکار باشد و مادر و پدر از وی خوشنود (راضی، قانع و خوشحال) باشند» (۲، ۳).

در فصل دوم، بایدها و نبایدهای مسائل زناشویی بررسی شده و سبب تألیف و فواید کتاب نیز بیان می‌شود. در این بخش، آیین‌نامه‌هایی در زمینهٔ سلامت جسم و روح، فواید و مضرات رابطهٔ جنسی ارائه شده است. «بدانکه اگر مرد در وقت مباشرت به فرج زن نگاه کند چشم او را خللی رسد و هر فرزندی که از او در وجود آید نابینا شود و اگر در وقت صحبت در زیر فرج نگاه کند فرزند او خوب‌روی باشد و تمام‌قد» (۲، ۳).

دربارهٔ چرایی تألیف این رساله، دو روایت در نسخه‌های موجود به چشم می‌خورد. نخست آن‌که در نسخهٔ مجموعه، منشأ نگارش را به اسکندر نسبت داده و آن را «اسکندریه» نام نهاده‌اند، اما در نسخهٔ دیگر، آن را به مأمون نسبت داده و «مأمونی» نامیده‌اند (۳). در نسخهٔ پنج رساله، آمده است: «آورده‌اند چون مأمون علیه اللعنه و العذاب به خلافت نشست و خلق با او بیعت کردند و خلافت با وی مقرر شد، نامه نوشت به نزد اطباء که در بلادها بودند و او را معلوم کنند از منفعت و مضرت طعامه و اشربه و آنچه هر دم به او محتاج‌اند از فصد [خون‌گیری از روش‌های درمانی کهن در طب سنتی] و حجامت و استفراغ و اشربه و چون اطباء بر مکتوب خلیفه اطلاع یافتند این مختصر را انشا کردند و نزد خلیفه فرستادند و این کتاب را مأمونی خواندند و بدانکه مأمون، علیه اللعنه، در حال حیات به هر چه محتاج افتادی به این رجوع کردی و از این تجاوز ننمودی» (۳).

بخش ابواب این رساله

روش طرح مطالب در این بخش به‌گونه‌ای است که نویسنده، در ابتدای هر باب، مختصری دربارهٔ موضوع موردبحث ذکر می‌کند سپس نظرات خود را در خصوص درمان‌ها و روش‌های مقابله با شکل‌های مختلف آن موضوع بیان می‌نماید. گاهی شیوهٔ آماده‌سازی دارو را توضیح می‌دهد و هشدارها و پرهیزهای لازم را یادآور می‌شود. هنگام بحث دربارهٔ شیوه‌های درمانی یا معرفی موضوع نیز به اقوال حکمای بزرگ مانند

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

جالینوس، بقراط، محمدبن‌زکریا و دیگران استناد می‌کند. بعضی از ابواب به‌صورت مختصر و کوتاه ارائه شده‌اند.

باب اول اثر به شناخت آب شیشه و نبض و تدابیر مرتبط با آن اختصاص یافته است. در این بخش، ابتدا دیدگاه و آرای جالینوس دربارهٔ علت و اسباب شکل‌گیری اخلاط اربعه (چهار نوع خلط) ارائه شده و سپس علائم بیماری‌های مرتبط با آنها شرح داده شده است: «جالینوس حکیم گوید که آب شیشه [سیلیکات سدیم] و رسوب آن بر چهار نوع است: اول سفیدرنگ، دوم سرخ‌رنگ، سوم زردرنگ، چهارم ترنجی ...» (۲، ۳).

در باب دوم، شناخت علامت بیماری بررسی می‌شود. در این بخش دیدگاه‌ها و آرای محمدبن‌زکریا دربارهٔ علل و اسباب شکل‌گیری بیماری‌ها، علائم، درمان و علاج آنها ذکر شده است؛ از جمله علت بروز تغییر طعم دهان (تلخی و شیرینی) در ساعات بامداد و روش‌های درمان آن به‌طور مفصل بررسی شده‌اند.

باب سوم با عنوان «منفعت و مضرت در آداب استحمام»، به دستورالعمل‌هایی برای تضمین سلامت از طریق استحمام صحیح و اجتناب از امور مضر در آن اختصاص یافته است و آرای جالینوس و بقراط دربارهٔ تأثیر استحمام و نکات مربوط به آن بازگو شده است. «جالینوس حکیم گوید در حمام بسیار نشستن و آب گرم بر سر ریختن چشم را زیان دارد و شهوت را قطع کند و تن را سست گرداند، اما معتدل، دماغ را سود دارد و مغز بیفزاید و اشتها را صاف گرداند و دل و تن را قوت دهد» (۲، ۳).

باب چهارم به شناخت ادویه‌های درمان بواسیر [یا هموروئید، به گشادشدن رگ‌های وریدی در مجرای مقعدی گفته می‌شود] اختصاص یافته است. ابتدا علت و اسباب شکل‌گیری این بیماری تشریح شده، سپس براساس دستورالعمل بقراط روش‌های درمان آن بیان شده است.

در باب پنجم، دربارهٔ خضاب‌کردن مو، نظرات طبیبان مانند جالینوس و بقراط دربارهٔ آداب صحیح‌شستن و رنگ‌آمیزی موی سر آمده است.

باب ششم به روش‌های افزایش مایع منی و تقویت اسپرم اختصاص یافته است. در این بخش ابتدا نظرات جالینوس و بقراط دربارهٔ این موضوع ذکر شده و پس از آن، دیدگاه‌های نویسنده دربارهٔ آن آمده است. به‌عنوان نمونه، مصرف پیاز خام و ماهی تازه، برای افزایش حجم منی توصیه شده است. همچنین ترکیباتی نظیر زهرهٔ ماکیان با مردارسنگ [یا سنگ مرداب، یک ترکیب معدنی است که در گذشته به‌عنوان مادهٔ ضدتعریق به کار می‌رفته است] و مغز گنجشک نیز به‌عنوان تقویت‌کننده‌های قوای جنسی ذکر شده است.

باب هفتم ضمن بررسی منافع اشیاء، نقش آنها را در درمان بیماری‌ها از دیدگاه جالینوس و نظرات نویسنده بیان می‌کند.

باب هشتم به شناخت حبوبات و انواع گوشت و خواص درمانی و مزاجی آنها اختصاص یافته است.

باب نهم به شناخت گوشت مرغان، مزاج و کاربرد درمانی و تأثیر آن بر قوهٔ جنسی پرداخته است.

باب دهم دربارهٔ مغزها و خواص درمانی و تأثیرات آنها بر سلامت جسم و سیستم ایمنی است.

باب یازدهم و دوازدهم به بررسی بیضه‌ها و زهرهٔ جانوران و نقش آنها در تقویت قوای جنسی اختصاص یافته و در ادامه، دستورالعمل‌هایی برای ساخت داروهای تقویتی ارائه شده است.

باب سیزدهم به فواید و مضرات شیر، طبع و خواص درمانی آنها اختصاص یافته است.

باب چهاردهم و پانزدهم دربارهٔ ماهی‌ها و میوه‌ها، مزایا و مضرات آنها بر سلامت و اثرات تقویتی و جنسی آنها بحث می‌کند.

باب شانزدهم به طبع و خواص و فواید شکر و نبات اختصاص یافته است.

باب هفدهم، نظریات محمدبن‌زکریا را دربارهٔ خواص درمانی گیاهانی مانند سداب، پودنه، بادروج، دارخون، کاسنی، کرفس، ترب، سیر، پیاز خام و بادنجان ارائه می‌دهد.

باب هجدهم به خواص درمانی ریاحین و دستورالعمل ساخت داروهای آنها اختصاص یافته است که از نظر داروشناسی سنتی اهمیت فراوان دارد.

باب نوزدهم به خواص و فواید عطرها و داروهای معطر اختصاص یافته است.

باب بیستم به طبع، خواص و مضرات نمک، دارچین، زعفران و دیگر ادویه‌ها اختصاص دارد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

باب بیست‌ویکم به شناخت مزاج انسان‌ها و ویژگی‌های مختلف آنها می‌پردازد.

باب بیست‌ودوم به علل ضعف در روابط زناشویی و پس از بررسی علل چهارگانه، علل ضعف در دل [معده] و جگر [کبد] و راه‌های درمان آنها اختصاص یافته است.

در پایان، در باب‌های بیست‌ونهم تا سی‌ام روش‌ها، غذاها، داروها، شربت‌ها، حبوبات و معجوناتی که باعث افزایش منی و تقویت قوای جنسی می‌شوند، بررسی شده‌اند.

نتیجه‌گیری

رسالهٔ «باه‌نامه» نمونه‌ای ارزشمند از دانش سنتی در حوزهٔ پزشکی است که توسط یکی از برجسته‌ترین دانشمندان عصر صفویه نگاشته شده است. بررسی این اثر می‌تواند کمک شایانی به فهم بهتر طب سنتی، روش‌های درمانی و تأثیر آنها بر زندگی انسان‌ها در گذشته داشته باشد. همچنین، پژوهش در مورد این اثر و مؤلف آن می‌تواند زمینه‌ساز تحقیقات گسترده‌تری در حوزهٔ پزشکی سنتی و فرهنگ علمی ایران باشد. نویسندهٔ این اثر نه‌تنها در حوزهٔ طب، بلکه بر دانش و فرهنگ اسلامی نیز تأثیرگذار بوده و آثار متعددی از او باقی مانده است. گرچه بسیاری از نوشته‌های او هنوز به دقت بررسی نشده‌اند و این اثر می‌تواند به‌عنوان یکی از منابع مهم در شناخت روش‌های درمانی و سبک زندگی در دوران صفویه مطرح شود.

علاوه بر این، «باه‌نامه» یکی از آثار ارزشمند پزشکی و فرهنگی است که به بررسی نیروی جنسی (قوه باه) و مسائل مرتبط با آن می‌پردازد. این اثر نه تنها از نظر فیزیولوژیکی و پزشکی اهمیت دارد، بلکه از لحاظ اجتماعی و فرهنگی نیز قابل‌توجه است. در این رساله، علاوه بر توضیحات اصول علمی مربوط به قوه‌باه، مباحثی مانند سلامت جسم، عوامل بیماری‌زا، روش‌های درمان و تأثیر گیاهان دارویی بر تقویت این نیرو نیز بررسی شده است.

تضاد منافع

این مقاله هیچ تضاد منافعی ندارد.

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

References

1. Irani A. Facilitating research on manuscripts for the promotion of humanities. Gozaresh Miras. 2009;2(34):2-3.
2. Collection (*Tuhfat al-Muluk*, etc.), edition number 6653/3. Tehran: Library, Museum and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly; 1826. P:158-189. [In Persian].
3. Gilani NA. A collection of five treatises, written by Mohammad Jafar Dehdashti, edition number 1192/5 S. Tehran: Library, Museum and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly; 1883. P:61-83. [In Persian].
4. Safa Z. History of Literature in Iran (from the beginning of the tenth century to the middle of the twelfth century AH). Tehran: Ferdows Publications; 1990. Vol.5. P:364. [In Persian].
5. Daneshpajouh MT. List of manuscripts in music. Edited by Pishnamazzadeh Gh. Tehran: University Publishing Center; 2011. P:262. [In Persian].
6. Manzavi MM (Agha Bozorg Tehrani). *Tabaqat A'lam al-Shi'ah*. Qom: Ismailian Publications; 2011. Vol.5, P:22; Vol.8, P:21,413. [In Arabic].
7. Mottaqi H. *Falaknama, Ketabshenasi Lahiji Gilani*. Miras Shahab; 2008;53:124-201. [In Persian].
8. Hakim Nayyar Wasty SAA. A history of Iran Pakistan medical relations. Tehran: Institute for Studies in Medical History, Persian and Complementary Medicine, Iran University of Medical Sciences; 2003. P:46. [In Persian].
9. Amin SM. *Ayan al-Shi'a*. Beirut: Dār al-Ta'aruf lil- Matbu'at; 1983. Vol.8 .P:71. [In Arabic].
10. Monzavi A. A comprehensive catalogue of Persian manuscripts in Pakistan. Islamabad: Iran-Pakistan Institute of Persian Studies; 1983. Vol.1. P:140,465. [In Persian].
11. Monzavi A. A catalogue of Persian manuscripts. Tehran: Regional Cultural Institute Publications; 1969. Vol.1. P:472. [In Persian].
12. A group of writers. *Mawsū'at Mu'allifī al-Imāmīyah*. Qom: Majma' al-Fikr al-Islami; 1999 .Vol.4 .P:300. [In Arabic].
13 Monzavi A. List of manuscripts of the Islamic Consultative Assembly Library. Tehran: Library, Museum and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly; 2012. Vol.15. P:171-2. [In Persian].

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

Original Research
(History of Medicine)

Examining the manuscript of the treatise "Bah-nama": Content analysis and status

Ahmad Lobatfard[a]*, Parviz Hossein Talaee[b]

[a]Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Yasouj University, Yasouj, Iran
[b]Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

Abstract

The treatise "*Bah-nama*" is a short work in Persian that deals with the subject of sexual faculty or "*Quweh bah*" and its various dimensions. In addition to discussing medical issues, this writing also examines related cultural and social aspects. The structure of the treatise includes an introduction, two chapters, and thirty sections. The introduction discusses topics such as sexual etiquette and the reasons for naming of the treatise; the following chapters are devoted to maintaining health, the causes of diseases, and the views of ancient sages on sexual disorders; and finally, thirty sections introduce plants, medicines, and foods that are considered effective in enhancing sexual power. Two manuscripts of this treatise are kept in the library of the Islamic Republic of Iran Parliament: the first version, titled "*Tuhfat al-Muluk*", has 23 pages and is dated 1242 AH. The second version is attributed to Nizam al-Din Ahmad, along with "*Fars-nama*" and another medical treatise, with 33 pages, dating 1249 AH. These two versions are similar in terms of content but differ in some literary and historical details. The present study, based on these two versions, introduces and analyzes the scientific, literary, and historical treatise "*Bah-nama*".

Keywords: Coitus; History of Medicine; Manuscript; Sexual and gender disorders; Traditional Medicine

Corresponding Author: alobatfard@yu.ac.ir

[Downloaded from jiitm.ir on 2026-10-07]

[DOI: 10.22034/jiitm/17.1.57]

Please cite this article as:
Lobatfard A, Hossein Talaee P. Examining the manuscript of the treatise "Bah-nama": Content analysis and status. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2026;17(1):57-64. doi: 10.22034/jiitm/17.1.57.

Copyright: ©Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.